Н Е В У К І   Ў С І Х   Ш К О Л ,   Я Д Н А Й Ц Е С Я !
або Што мяняе ў афіцыйным правапісе Закон-2008

Апошнія два гады – з моманту, калі ўлады абвесьцілі пра будучую зьмену афіцыйнага правапіснага стандарту (жнівень-верасень 2006 г.), – сярод нацыянальнай інтэлігенцыі чуваць заклікі “аб’яднацца з народам”, адмовіўшыся ад клясычнага правапісу. Аднак перш як аб’яднацца, варта прааналізаваць ня толькі ДЗЕЛЯ ЧАГО, але й ВАКОЛ ЧАГО нас заклікаюць аб’яднацца. Якія ж пісьмёны мы можам прачытаць на сьцягу кансалідацыі?

БелТА паспрабавала пералічыць адрозьненьні паміж “старымі” й “новымі” правіламі (гл. інтэрвію А. Радзькова, 1.08.08), але адных не заўважыла, другія – вымысьліла (напр., у Законе няма словаў *прынтар*, *ёркшырскі*, *адажыа*, *сальфеджыа*, *трыа*, *Ёжэф*, а слова *пэйджар* у такім напісаньні замацаваў не Закон-2008, а акадэмічны “Руска-беларускім слоўнікам” у 1995 г.).

Каб спрасьціць публіцы працэс азнаямленьня з новымі правіламі, мы склалі параўнальную табліцу: напісаньні паводле цяперашніх правілаў (паводле Зводу-1959, СБМ, БРС, РБС, БелСЭ, БелЭн*) супастаўляюцца з тэкстам новага закону “Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”. Некаторыя прыклады паўтараюцца ў розны месцах табліцы, бо ў кожным канкрэтным выпадку аналізуюцца розныя часткі слова, розныя артаграмы.

Ц Я П Е Р	**Б У Д З Е З 1.09.2010**
Аканьне ў ненаціскных фіналях **-эр**, **-ель** пазычаньняў: **э** > **а**	
Пісалася бяз аканьня: *альма-матэр*, *камп’ютэр*, *карцэр*, *лідэр*, *менеджэр* (РБС) і *менэджэр* (БРС), *прэсвітэр*, *шніцэль*, *шпатэль*, *унтэр*, *унтэр-афіцэр*, *унтэр-афіцэрскі*	**Уводзіцца аканьне:** *альма-мат**а**р*, *камп’ют**а**р*, *карц**а**р*, *ліd**а**р*, *менедж**а**р*, *прэсвіт**а**р*, *шніц**а**ль*, *шпат**а**ль* **Ня ўводзіцца аканьне:** *унтэр*, *унтэр-афіцэр*, *унтэр-афіцэрскі* (замест чаканых *унт**а**р*, *унт**а**р-афіцэр*, *унт**а**р-афіцэрскі*)
Замацаваньне аканьня ў русізмах-скаротах савецкага часу: **о** > **а**	
*абк**о**м*, *гарк**о**м*, *прафк**о**м*	*абк**а**м*, *гарк**а**м*, *прафк**а**м*
*ваенк**о**м*, *лінк**о**р*, *сельк**о**р*	*ваенк**а**м*, *лінк**а**р*, *сельк**а**р*
Увядзеньне аканьня ў іншых пазычаньнях-скаротах: **о** > **а**	
*інтэрп**о**л* (СБМ, БелЭн)	*інтэрп**а**л*
Аканьне на канцы пазычаньняў	
Пісалася бяз аканьня: *Ватэрло**о***, *Ры**о**-Грандэ*, *Ры**о**-дэ-Жанейра*, *Токі**о***, *Та**о***, *Віторы**о***	**Уводзіцца аканьне – *-о* > *-а*:** *Ватэрло**а***, *Ры**а**-Грандэ*, *Ры**а**-дэ-Жанэйра*, *Токі**а*** **Ня ўводзіцца аканьне:** *Тао* (замест чаканага *Та**а***), *Віторыё* (замест чаканага *Віторы**а***)
Яканьня ў лічэбніках: **е** > **я**	
Пісалася бязь яканьня: *дз**е**вяты*, *дз**е**сяты*, *с**е**мнаццаць*, *вас**е**мнаццаць*, *пяцьдз**е**сят*	**Уводзіцца яканьне:** *дз**я**вяты*, *дз**я**сяты*, *с**я**мнаццаць*, *вас**я**мнаццаць*, *пяцьдз**я**сят*
*шэсцьдз**е**сят*	*шэсцьдз**е**сят* (§ 61.14) і *шэсцьдз**я**сят* (§ 18.4, § 61.1)
*семдз**е**сят*	? – у Законе-2008 гэтага слова няма
*восемдз**е**сят*	*восемдз**я**сят*
Яканьня ў пазычаньнях: **е**, **ё** > **я**	
Пісалася бязь яканьня: *аўды**е**касéта* (БРС), *аўды**е**візуáльны* (БРС), але *аўды**ё**візуáльны* (СБМ, РБС)	**Уводзіцца яканьня:** *аўды**я**касéта* (у 2-м складзе перад націскам)
*пл**е**яда*	*пл**я**яда*
Пабочны націск у 1-й частцы складаных словаў	
Націск не ўзьнікаў: *цвердапáліўны*	**Націск узьнікае:** *цвѐрдапáліўны*

Спалучэньне “[**й**] + галосны”	
Перадавалася рознымі спосабамі: гукі [**йа**] = **йа**, **іа**, **йя**; гукі [**йо**] = літары **йо**, **іо**; гукі [**йу**] = літары **йу**, **іу**:	**Будзе перадавацца рознымі спосабамі:** 1) у некаторых выпадках – ётаванымі галоснымі **я**, **ё**, **ю**:
***іо**г* (Звод-1959), але ***ё**г* (СБМ, РБС, БРС)	***ё**г*
*папа**ія***	*Папа**я***
*А**йу**нскі* (БелЭн)	*А**ю**нскі*
***Іо**фе* (БелЭн)	***Ё**фе*
*Нью-**Йо**рк*, *нью-**йо**ркскі*	*Нью-**Ё**рк* (§16.3, §19.1), *нью-**ё**ркскі* (§23.21), але ***Іа**ркшыр* (§9.1), хоць усе пералічаныя словы паходзяць ад ***Yo**rk*
	2) у некаторых выпадках – спалучэньнем “**і** + галосны”, напр. **іа**:
***Іа**кагама* (Звод-1959, РБС), але ***Йа**кагама* (СБМ)	***Іа**кагама*
Звод-1959: ***Іа**ркшыр*, ***іа**ркшырскі* СБМ: ***Йо**ркшыр*, ***йо**ркшыр*, ***йо**ркшырскі*; РБС: ***Йо**ркшыр*, ***йо**ркшырскі*, але ***іа**ркшыр*, ***іа**ркшырская свіння*	***Іа**ркшыр*
***Іа**шкар-Ала* (Звод-1959), але ***Йа**шкар-Ала* (СБМ, РБС)	***Іа**шкар-Ала*
	3) у некаторых выпадках – спалучэньнем “**і** + ётаваны галосны”: **іа** > **ія**; **іо** > **іё**:
***Іа**рданія* (СБМ, РБС), *Транс**іа**рданія* (СБМ, БелЭн)	***Ія**рданія* (§29)
*Віторы**о*** (паводле Зводу-1959)	*Віторы**ё*** (§25.2)
Напісаньне **е–э** ў пазычаньнях	
Пісалася праз *е* або праз *э*:	**Уводзіцца напісаньне праз *э*:**
*інтэрн**е**т* (БелЭн), але *інтэрн**э**т* (БРС)	*інтэрн**э**т*
*квінтэс**е**нцыя*	*квінтэс**э**нцыя*
СБМ: *пан**е**ль*; РБС: *пан**э**ль*; БРС: *пан**е**ль* і *пан**э**ль*	*пан**э**ль*
*рэзюм**е*** (СБМ), але *рэзюм**э*** (РБС, БРС)	*рэзюм**э***
*рэнам**е*** (СБМ), але *рэнам**э*** (РБС, БРС)	*рэнам**э***
*с**е**рвіс* (СБМ, БРС), але *с**э**рвіс* (РБС)	*с**э**рвіс*
*тун**е**ль* (СБМ, БРС), але *тун**э**ль* (РБС)	*тун**э**ль*
*экз**е**мпляр* (СБМ), але *экз**э**мпляр* (РБС, БРС)	*экз**э**мпляр*
*Булонь-сюр-М**э**р* (Звод-1959), але *Булонь-сюр-М**е**р* (БелЭн)	*Булонь-сэр-М**э**р* (§27.2) і *Булонь-сюр-М**э**р* (§35.2) – дзьве розныя формы аднаго й таго ж прыназоўніка *s**u**r*
*Душанб**е*** (СБМ), але *Душанб**э*** (РБС)	*Душанб**э***
*Морз**е*** (СБМ, РБС), але *Морз**э*** (БРС)	*Морз**э***
*Рыо-дэ-Жан**е**йра*	*Рыа-дэ-Жан**э**йра*
*Эйв**е*** (Звод-1959, БелЭн)	*Эйв**э***
грузінскія прозвішчы на *-дз**е***: *Арджанікідз**е***, *Леанідз**е*** (Звод-1959)	*-дз**э***: *Брыгвадз**э***, *Табідз**э***
	Уводзіцца напісаньне праз *е*:
*мен**е**джэр* (РБС), але *мен**э**джэр* (БРС)	*мен**е**джар*
*мен**е**джмент* (РБС), але *мен**э**джмент* (БРС)	*мен**е**джмент*
*Каба-В**е**рдэ* (БелЭн), але *Каба-В**э**рдэ* (РБС)	*Каба-В**е**рдэ*
*Лопэ дэ В**э**га* (Звод-1959, БелСЭ, БелЭн)	*Лопэ дэ В**е**га*
Напісаньне **д** (**дз**), **т** (**ц**) у пазычаньнях:	
Пісалася цьвёрда або мякка:	**Уводзіцца цьвёрдае напісаньне:**
*Д**’**еп* (Звод-1959, СБМ), але *Дз**ь**еп* (БелЭн, мапа “Францыя”)	*Д**’**еп*
*Сан-Мар**ты**н* (Звод-1959), але *Сан-Мар**ці**н* (БелСЭ, БелЭн)	*Сан-Мар**ты**н*
*ар**ты**шок*, ***Тэ**міртау* (БелЭн)	**Уводзіцца мяккае напісаньне:** *ар**ці**шок*, ***Це**міртау*
Мяккасьць **нь** перад **-ск-** (у прыметніках ад кітайскіх назваў)	
Мяккасьць адлюстрозвалася: *чаньчу**нь**скі*, *цяньша**нь**скі*	**Мяккасьць не адлюстроўваецца:** *чаньчу**н**скі*, *цяньша**н**скі*
Прыстаўны і ўстаўны **в** у пазычаньнях: **о** > **во**, **у** > **ву**	

***в**охра* і *охра*, *есаул*	***в**охра*, *еса**в**ул*
Ненаціскны пачатковы **у-** > **ў-** пасьля галосных	
У пазычаньнях *у* не “скарачаўся”: *для **у**ніята*, *ва **у**ніверсітэце*, *для **ў**збекаў*, *на **ў**ральскіх дарогах*	**Уводзіцца “скарачэньне” *у* ў пазычаньнях:** *для **ў**ніята*, *ва **ў**ніверсітэце*, *для **ў**збекаў*, *на **ў**ральскіх дарогах*
Ненаціскны **у** ў дыфтонгах пазычаньняў	
Было “нескарочанае” напісаньне – *у* не пераходзіў у *ў*:	**Уводзіцца “скарочанае” напісаньне – *у* > *ў*:**
*ра**у**нд*	*ра**ў**нд*
*са**у**на*	*са**ў**на*
*фа**у**на*, але *Фа**ў**н*, *Фа**ў**на* (БелЭн)	*фа**ў**на*
Было “скарочанае” напісаньне – *у* > *ў*:	**Уводзіцца “нескарочанае” напісаньне – *у* не пераходзіў у *ў*:**
БелСЭ: *Даха**ў*** БелЭн: *Даха**ў***, *Гюстра**ў***, *Лінда**ў***, *Паса**ў*** (мапа “Германія”), але *Даха**ў*** і *Даха**у*** (аднаймен. арт.); *Цвіка**ў*** (мапа “Германія” і аднаймен. арт.)	*Даха**у*** (але *Пі Ма**ў** Нін* – замест чаканага паводле правіла *Пі Ма**у** Нін*)
РБС: расейск. *траур* = бел. *жалоба*	*тра**у**р*
Напісаньне **і – ы** пасьля некаторых прыставак	
Пісалася насуперак вымаўленьню – гук [ы] перадаваўся як *і*: *дэз**і**нтэгратар*, *дэз**і**нфармацыя*, *дэз**і**нфіцыраваць*, *суб**і**нспектар* Звод-1959: *звыш**і**мперыялізм*, *контр**і**гра*, *між**і**нстытуцкі*, *пан**і**сламізм*; яшчэ – у СБМ: *між**і**мперыялістычны*, *Транс**і**арданія*	**Уводзіцца напісаньне адпаведна вымаўленьню – гук [ы] перадаецца як *ы*:** *дэз**ы**нтэгратар*, *дэз**ы**нфармацыя*, *дэз**ы**нфіцыраваць*, *суб**ы**нспектар* **Ня ўводзіцца напісаньне адпаведна вымаўленьню – гук [ы] перадаецца як *і*:** *звыш**і**мклівы*, *звыш**і**нфляцыя*, *контр**і**дэя*, *контр**і**гра*, *між**і**рыгацыйны*, *між**і**нстытуцкі*, *пан**і**сламізм*, *супер**і**нтэлект*, *транс**і**ндыйскі*
Замацаваньне трансьлітарацыі замест транскрыпцыі	
БелСЭ: *бр**о**ўнаўскі (рух)* < *Бр**а**ўн* (Br**o**wn); БелЭн: *бр**о**ўнаўскі і бр**а**ўнаўскі (рух)*	*бр**о**ўнаўскі (рух)* < *Бр**а**ўн* (Br**o**wn)
Перадаваньне нямецкіх гукаў **ö** як **a**; **h** як **ch** (**г** > **х**)	
*Ш**о**нгаўзен* (< *Sch**ö**n**h**ausen*; БелСЭ, БелЭн, арт. “Бісмарк”)	*Ш**а**н**х**аўзен*
Ужываньне вялікай літары	
Пісаліся з малой літары:	**Уводзіцца напісаньне зь вялікай літары:**
***г**алоўнакамандуючы*, ***г**енеральны пракурор*, ***п**рэзідэнт*, ***п**рэм’ер-міністр*, ***с**таршыня*	***Г**алоўнакамандуючы*, ***Г**енеральны пракурор*, ***П**рэзідэнт Рэспублікі Беларусь*, але *візіт прэзідэнта*, ***П**рэм’ер-міністр Рэспублікі Беларусь*, ***С**таршыня Савета Рэспублікі*
***м**ітрапаліт*, ***п**апа*, ***п**атрыярх*, ***п**атрыяршы **э**кзарх*	***М**ітрапаліт*, ***П**апа **Р**ымскі*, ***П**атрыярх **М**аскоўскі*, ***П**атрыяршы **Э**кзарх*
***м**есія*, ***с**вяты*; ***б**іблія*, ***к**аран*, ***т**алмуд*	***М**есія*, ***С**вяты; **Б**іблія*, ***К**аран*, ***Т**алмуд*
*Вялікае **к**няства Літоўскае*	*Вялікае **К**няства Літоўскае*
Пісаліся зь вялікай літары:	**Уводзіцца напісаньне з малой літары:**
***П**астанова Савета Міністраў*	***п**астанова Савета Міністраў* (але ***У**каз Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь*)
Замена суфікса **-ва-** на суфікс **-н-**	
Ужывалася з суфіксам *-ав-*: *кампост**ав**ы*, *фарпост**ав**ы* (БРС, РБС, СБМ)	**Уводзіцца напісаньне з суфіксам -н-:** *кампос**н**ы*, *фарпос**н**ы*
Лібэралізацыя правілаў пераносу	
Давалялася пераносіць толькі: *птуш-ка*, *рас-крыць*, *двац-цаць*, *сол-лю*	**Дазваляецца пераносіць па-рознаму:** *пту-шка*, *птуш-ка*; *ра-скрыць*, *рас-крыць*, *раск-рыць*; *двац-цаць*, *два-ццаць*; *сол-лю*, *со-ллю*
Іншыя зьмены	
ваенна-палявы	*ваеннапалявы*
*кас**та**рэзны*	*кас**ця**рэзны*
*ус**ё**магутны* (< *усё можа*)	*ус**е**магутны* (параўн. расейск. *вс**е**могущий*)
***с**эканоміць* (Звод-1959), але ***з**эканоміць* (СБМ, РБС, БРС)	***с**эканоміць*

Араў-парк (БелЭн, арт. “Анікейчык”, “Купала”)	*А**ў**раў-парк*
*Ме**кк**а* (Звод-1959, СБМ) і *Ме**к**а* (РБС)	*Ме**кк**а*
Чэлюскін (СБМ, РБС)	*Ч**а**люскін*

КАРОТКІЯ ВЫСНОВЫ

Закон-2008, скасаваўшы нязначную частку супярэчнасьцяў і разьбежнасьцяў Зводу-1959 і практыкі яго ўжываньня, спарадзіў шэраг новых. На зьмену адным выключэньням, якія патрабавалі мэханічнага зазубрываньня, уводзяцца новыя.

Уважлівага чытача ў Законе-2008 чакае шмат неспадзяванак, адна зь іх – праявы “рэваншызму”: вяртаньне да шэрагу напісаньняў, характэрных для Зводу-1959, але адкінутых лексыкаграфіяй (СБМ, РБС, БРС) і практыкаю апошніх 50-ці гадоў.

Пазнаёміўшыся з табліцаю, ня цяжка заўважыць, што матэрыял зь першага слупка (“Цяпер”) таксама вельмі супярэчлівы: акадэмічныя слоўнікі спрачаюцца адзін з адным, са Зводам-1959 і ўсе разам з энцыкляпэдыямі. Гэтае бязладзьдзе лішні раз сьведчыць пра тое, што афіцыйны стандарт сапраўды патрэбуе сур’ёзнага ўпарадкаваньня. Але НЕ ЦЯПЕР і НЕ ТАКОГА.

Зьміцер Саўка

Падрабязны аналіз Закону-2008 чытайце ў адным з бліжэйшых нумароў часопісу “Arche”.

---

* Крыніцы: **Звод-1959** – Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мн., 1995; **СБМ** – Слоўнік беларускай мовы / АН БССР; Ін-т мовазнаўства. Мн., 1987; **РБС** – Руска-беларускі слоўнік / НАНБ; Ін-т мовазнаўства. Выд. 9 (апошняе). Т. 1–3. Мн., 2005 (стэрэатып выд. 6, папраўленага, 1995); **БРС** – Беларуска-рускі слоўнік / НАНБ; Ін-т мовазнаўства. Выд. 3, папраўленае і дапоўненае (апошняе). Т. 1–3. Мн., 2003; **БелСЭ** – Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 1–12. Мн., 1969–75; **БелЭн** – Беларуская энцыклапедыя. Т. 1–18. Мн., 1996–2004.